Цуценя привезли вдосвіта. Марта не бачила й не чула. Вона ще спала. А сон літнього світанку солодкий. Дівчинка зійшла з веранди — із-за гори Городище над Ясинецьким лісом сходило сонце. Велике, яскраве, купалося у синьому ставку, відбивалося і блищало в рясних росах на вишнях і, здавалося, викотившись на трасу, їхало селом. Небо палало, земля прокидалася.

Дівчинка зняла вгору руки, постояла. Ступила, й руки опустилися: вона мляво, якось непевно збочила на сивий зарошений спориш, залишивши на ньому свої сліди. В її очах ще досипав сон. Ні тепле червоне проміння, ні холодна роса, яка струсилася на ноги, не могли її пробудити. Скоцюрбилася і невтішно притулила руки ліктями до свого худого тіла, вклавши голову в долоні. Була в трусиках, у майці. Білі довгі коси, поплутані й нечесані, спадали на плеченята, пасма закривали обличчя. Марта не знала: коси чи сонячне проміння лізуть їй до очей?

Бабуся несла курям і сказала:

— А в нас цуценя.

— Де? — спитала-крикнула дівчинка.

Вона змахнула руками, крутнула головою, наче буцнулася із сонцем — з усім світом, і її сплутані коси затріпотіли, розсипалися.

— У гаражі,— відповіла бабуся й почала скликати курей. У неї багато роботи. Вона, як завжди, квапилася.

Марта, стрибаючи східцями, кинулася до гаража. З грюкотом відчинила двері. Тут захаращено, темно. Війнуло сирістю і затхлістю. Вона зупинилася на порозі й зірко кидала очима.

Зайшла в гараж. Під стіною стоїть скриня, посередині — стіл, на лаві мішки, діжка. Ще якісь стільці. Все старе, трухляве. Власне, то була комірчина. Як жив дідусь, тут стояв мотоцикл, але комірчину й досі називали гаражем. Марта шукала очима: бак і відро під столом, чемодан скринькою на столі, заплетена павутинням стеля… А його нема!

Забившись у куток, цуценя згорнулося клубочком. Хоч у ящику з-під яблук намощено старе дідусеве галіфе, але м’яке вельветове лігво йому зовсім не сподобалося. У ньому не лежалося й не сиділося. Цуценя довго вовтузилося, вибираючись з ящика. Зробити це було нелегко, адже йому ледве минуло місяць. Воно викинулося з ящика спинкою на землю, полежало і пішло собі в куток. Мабуть, його щось лякало. Вклало мордочку в лапки, заплющило очі, сховалося. Тільки вуха стояли сторчма, видаючи, що крихітка з доброї вовчої породи.

Марта наглянула порожній ящик і розвела руками. В очах темніло пригасаючи. Виступили сльози.

"Певно, бабуся погано зачинила двері? — подумала вона. Її губи повніли, надувалися. — Певно!"

Дівчинка стріпнула галіфе. Закурів пил, а її довгий погляд пронизував комірчину, зачепився на павутинні, мовби цуценя справді могло повиснути десь під стелею.

Де ж воно? Хотілося бігти до бабусі, сваритися і вдвох шукати пропажу.

Злісно глянувши на порожній ящик, Марта обернулася на одній нозі. Вона рвучко ступила до порога — поривало крикнути, й водночас щось душило за горло. Дівчинка так хотіла мати собачку!

"Ото я дочекалася", — думалося їй. Було до болю кривдно. Вона ступила крок і завмерла.

У кутку, коло дверей, із-за старого горщика стирчали наструнені вуха. Приліпилися до горщика, і горщик став рогатий.

Дівчачі надуті губи розпливлися усмішкою. Обличчя палеміло, але то вже не був рум’янець болісної кривди: вії піднялися, очі заіскрилися. З них виступила й котилася блискуча сльоза. Вона скотилася Марті просто в рот, і від неї її усмішка стала ще втішнішою.

Дівчинка простягла руки до звірятка й покликала:

— Діано!..

Вона сама не знала, чому з її уст злетіло це ім’я. Воно, певно, злетіло так само, як скотилася з очей втішна сльоза, зросивши усмішку.

Марта присіла з простертими руками. Наставлені вуха здригнулися й заніміли. Вони не ворушилися, і горщик був рогатий.

— Не бійся, — сказала дівчинка.

Вуха не опускалися, виставлялися трішки вище, зводилися, як у великого равлика.

— Діано! — покликала ще раз так ласкаво, що звіряткові перехотілося ховатися за горщиком.

Сірий клубочок заворушився. З лапок виткнулася гостренька мордочка. Блиснуло двоє рудих очей — два блимливих вогники. Блиснули й погасли, не відчуваючи повної довіри.

— Діано…

Блимливі вогники з’явилися знову. Теплі і ясні — з темного кутка. Вони світилися знизу, тягнучись до синіх очей дівчинки, й ні разу не мигнули. У них сяяла чистота і щирість. І відверта беззахисність. Ці очі признавали Марту і своє ім’я — Діана. Цуценя перестало бути цуциком, безіменним собачам. З цієї хвилини це була Діана.

Дівчинка не озивалася до неї. Діана не стала на ніжки, а повільно, легко пересуваючись животом, тягнучи за собою хвостика, повзла до Мартиних рук. Марта ворушила пальцями — кликала Діану кожною своєю пучкою.

Та підповзла до рук, раптом боязко лизнула їх і, мружачись, стала полизувати дівчачі пальці своїм ніжним язичком, начеб аж посмоктуючи їх. Вони чомусь їй смакували. А може, вона була голодна?

Дівчинка зніяковіла. Вона засоромилася, що їй полизують порожні руки.

Не роздумуючи, миттю підняла одну руку. Марті не терпілося хоч чимось віддячити Діані за її ласку. Хіба погладити?

Але коли дівчинка підняла свою руку, Діана сховала язичок і пильно глянула на неї. Вона аж тепер збагнула, що дівчачі руки були порожні, що дівчачі пальці зовсім не смачні. В рудих оченятах проступив докір. Вони ніби сказали: "Он яка ти, дівчинко..."

Марта хотіла погладити звірятко, але Діана ще не розуміла людської ласки. Не знала, що це таке. Нависла рука, з якої їй не дали їсти, мовби чимось загрожувала їй.

Та рука не встигла опуститися, щоб погладити вуха, спинку: єдиний порух — і Діани як не було. Задкуючи, вона миттю шуснула назад у куток, ховаючись за горщик. Сірий клубочок здригався, і шерсть на ньому їжачилася вихорцем недовір’я.

Дівчинка простягнула руку, пальці торкнулися до нагорбленої спинки, відчувши м’яку вовнистість і боязке, невтримне тремтіння. Діана ще дужче забивалася у куток.

Мартині пальці теж затремтіли. Вони запам’ятали дивний трепет, коли звірятко лизнуло їх своїм ніжним язиком. Той трепет передався її серцю, щоб сповнювати його дивним дивом. Але, торкнувшись до Діани, дівчачі пальці запам’ятали не лише м’яку вовнистість пухких шерстинок, а й боязке, невтримне тремтіння. Сірий клубочок здригався, боронячи свою недоторканість.

Діана й не писнула. Як у цей час їй бракувало мами, яка б гавкнула своїм гучним голосом, гавкнула з риком, відігнавши дівчинку.

Марта сиділа навпочіпки. Рука простягнута. Ось-ось вхопить цуценя за карк, витягне на світ. Чого йому скніти за горщиком? Бажання вхопити й потягти було таке нестримне, що дівчинці відняло мову. Адже вона й не думала чинити щось погане. Тільки взяти на руки, тільки тулити до грудей, тільки пестити!

— Дурненька, — вмовляла Діану, і рука опускалася. Що їй ухопити за ті сторчма вуха, як хапала, наприклад, кроликів?

Але дівчинка не встигла опустити руки. Звірятко ввинулося за горщиком, завернуло свою мордочку й показало біленькі ікла.

— А то що ти тут робиш? — налякала Марту бабуся.

Дівчинка не знала, що їй відповісти.

— Воно мале, а ти дівка. Тебе пориває його мучити? Ходімо, винесеш йому ліпше молока. Свого нема, але для цуценяти ми вже постараємося.

— Де те молоко? — різко спитала дівчинка. Сердилася на бабусю, яка так невчасно відігнала її від Діани. Вона витягла б сіреньку з-за горщика. Хіба не краще годувати її на веранді, ніж нести молоко сюди, у той підсліпуватий гараж-комірчину?

Бабуся не здивувалася, що цуценя видерлося з ящика з-під яблук.

— Шукає маму… Мале… — сказала вона.

Почувши це, Марта випурхнула, помчала на веранду. Принести чимскоріше молока: Діана полизувала їй пальці — шукала маму. Як же вона сама не здогадалася, що треба принести молока?

Повна тарілочка стояла на кухонному столику. Дівчинка взяла її обіруч і швидко, боячись розхлюпати хоч крапельку, понесла. Вже уявляла собі, як поставить молоко, як Діана смакуватиме його, а вона стане собі й дивитиметься. Діана нап’ється молока, відразу піде до рук, вони подружаться і цілий день будуть разом. Ніхто їх водою не розіллє!

Дівчинка обережно поставила тарілку, покликала:

— На, на… — Але сірий клубочок сидів за горщиком, і не було видно гостреньких вух.

Вона підсунула тарілку ближче, то відходила, то знову підходила до неї, упадала коло Діани, називаючи її ласкавими словами: маленька, сіренька, миленька. Цуценя мовби й не чуло. А вона не мала зваги до нього доторкнутися.

Дівчинка засумувала. Чому Діана така відлюдькувата? Якби не бабуся, ткнула б силоміць її мордочкою у тарілку!

День для неї — не день. Так-сяк умилася, швидко розчесалася, а сніданок не ліз до горла.

— Нікуди те цуценя не втече! — сердилася бабуся. — Не набридай йому.

А вона крутнеться сюди, крутнеться туди — і до гаража. Молоко в тарілочці нечіпане.

Марта вирішила заглядати нечутно, підкрадатися навшпиньках. Підкрадалася багато разів. Дуже зраділа, коли нарешті побачила, що Діана виповзла й наближається до молока. Але помітивши дівчинку, звірятко миттю шмигнуло у свій куток.

Марта нечутно відійшла від дверей і не знала, що робити. Їй здавалося, що Діана так і не схоче пити молоко, помре з голоду, тому набридала бабусі: "Бабусю, зробімо соску!.." А бабуся лише всміхалася. Дівчинка купалася у ставку, обідала, а Діана й не брала молока в рот.

"Ну, якщо ти така, то я й не загляну до тебе!" — вирішила Марта. Їй важко було б утриматися, але бабуся забрала внуку з собою на город. Серед буйних грядок пахло кропом, вилежуючись, росли гарбузи. Там вони з бабусею пололи до вечора.

Втомлена, напечена сонцем, у косинці, як зів’ялий лопух, дівчинка непевно підступила до гаража. Тарілка була порожня. Діана не сховалася у куток. Простягла передні лапки, вклала на них свою голову. Очі заплющені, а вуха все одно стирчать. Мабуть, щойно пообідала й заснула.

Марта підкрадалася, час від часу спиняючись. Вона легко присіла і ще легше хотіла торкнутися до насторожених вушок. Діана якраз солодко примружила очі. Може, їй щось снилося? Дівчинка так і не торкнулася її вух, не погладила, хоч пальці аж тремтіли. Вона хапнула тарілку, а Діана, прокинувшись, скоком відплигнула за горщик.

"Десь-то я зла і недобра", — подумала про себе дівчинка.

Вона знову принесла молоко, поставила й нишком вийшла. Гірким здавався цей день. Їй не спалося.

"Ну чому, чому собачка мене боїться? — снувалося у голові.— Я ж назвала її таким гарним ім’ям — Діана! Хто ще так її назвав би, а вона не хоче іти до мене".

Бабуся сказала Марті, що собаки — мудрі, вони відразу відчувають, чи людина добра, чи зла. Це й мучило дівчинку. Вона ще мало прожила, ніби нікому ніякого зла не заподіяла. Ні тут, у бабусі, куди приїхала на канікули, ні у великому місті, де мешкала. Лежачи в ліжку, згадувала, кому й де сказала недобре слово, коли кого й де не послухала, і думала, що буде кращою, що нікого ніколи не образить, тільки б Діана признала її і не боялася…

Вона підклала руку собі під голову, склавши долоню човником. Пальці торкалися обличчя, ті самі пальці, які полизувала Діана. Від єдиної цієї згадки стало тепліше. Теплий сон обняв Марту.

А Діана не спала. У вечірній тиші, у комірній темряві пахло молоко. Вона ще не зголодніла, але п’янкий і солодкий дух молока бентежив її. Ніздрі роздмухувалися. Цей запах, очевидно, нагадував їй матір — стару вівчарку, малих братиків і сестричок, з якими вона розлучилася й більше ніколи не побачиться.

Діанині ніздрі, крім духу молока, вловлювали й інші запахи, ще чужі й не знані їй. Вона вдихала їх заразом із свіжістю молока.

Вибралася з кутка, донюшкувала до блюдечка, лизнула язичком і покинула. Підняла носика: так багато різних запахів! Почеберяла під стіл, нюхнула відро і зупинилася. Нюхнула бак і теж спинилася. І ходила під лавами, вузькими проходами поміж безліччю речей, усе обнюшковуючи, вбираючи в себе дух комірчини-гаража. Та куди б і до

чого не підповзала, запах молока виманював її. Вона випила його і вилизала тарілку.

Дівчинка прокинулася вранці до сходу сонця. Схопилася з ліжка — як там Діана? Босоніж пролопотіла східцями.

Бабуся кришила гичку, а цуценя походжало, крутячись біля неї.

Марті здалося дивним, що Діана не боїться бабусі. Дівчинка метнулася вхопити собачку, нести собі в ліжко, але вона, блиснувши на Марту очима, відразу втекла в куток.

Дівчинка побігла по молоко. Несла, Діана знов крутилася коло бабусі. Марта до неї з молоком, а вона — за горщик.

І новий день починався, як учорашній. Правда, цуценя не могло довго відсиджуватися у кутку. Наодинці випило молоко, наодинці походжало гаражем, але приходила Марта чи з’являвся хтось із сусідів, воно зникало, ховаючись за горщик. Дівчинка не могла його нікому показати й похвалитися.

Так було до обіду. В обід Марта знову принесла молока. Не покликала Діану, навіть не обізвалася до неї. Поставила тарілку, а сама причаїлася за дверима.

Діана подумала, що Марти нема. Молоко дуже пахло, й цуценя накинулося на нього.

Дівчинка пронизливим оком спостерігала крізь шпарочку, як вправно і квапно працює рожевий язичок. Здається, що він лише полизує, а тим часом молока стає усе менше й менше. Вже воно на самісінькому денці.

"Ласунка!" — подумала Марта і виступила з-за дверей.

— Діано... — покликала тихо й ласкаво.

Цуценя нашорошило вуха, підняло очі, але не втікало. Змірявши дівчинку знизу й догори, згори й донизу, облизалося, ще раз глянуло на неї і нахилилося до тарілки. Там ще було молоко. Швидко впоралося з ним, а тоді повільно стало облизувати тарілку. Гляне на дівчинку й лизне язичком, знову гляне і знову лизне. А коли вилизало тарілку, наче вимивши, узяло її в лапки. Тарілка й перевернулася. Цуценя спробувало гризонути її — не гризеться. Йому хотілося гратися.

Дівчинка обережно взялася за край тарілки, обережно потягла до себе. Вони не могли поділити тарілку, не віддавали її одне одному.

— Віддай, — казала Марта.

— Гр-р-р... — відказувала Діана.

Дівчинка намагалася міцніше втримувати тарілку. Діана вчепилася у неї лапами, зубами, потягла й перекинулася. Але їй не вдалося видерти тарілку. Підхопившись, кинулася до неї. Дівчинка випустила її, і звірятко, забувши про тарілку, шуснуло дівчинці в руки. Воно заривалося в Мартині долоні мовби хотіло сховатися, знайшовши в них найтепліший затишок.

Дівчинка підняла Діану. Вона тулилася до грудей, шукала захисту під пахвами, припадала до тіла, лащилася й лащилася, віддаючи дівчачим груденятам і рукам усе своє тепло, тоненько попискуючи, мовби примовляючи: "Я буду тобі вірна. А ти?.. А ти?" — і вуха гостро стриміли вгору.

Марта мовчки гладила Діану, а та тягнулася до її шиї, ніби хотіла заглянути в очі. Коли опустила на землю, пломінкі очі не відривалися від неї.

Дівчинка ступила — собачка за нею. Зупинилася перед кам’яними, крутими й вичовганими східцями: високі! Марта оглянулася. Цуценя нюхнуло сходинку і стрибнуло за нею. Передні лапи хвацько чіплялися за кам’яний виступ, підтягувало бочечкою животик: так Діана брала сходинку за сходинкою. Це була її перша стежка за дівчинкою, і вона долала сходинку за сходинкою тикаючись мордочкою об камінь, втримуючись і кігтями, і мордою. Видерлася. Поплигуючи, бігла асфальтовою стежкою, застрибала перед верандою.

Дівчинка стояла на порозі, а Діана підплигувала до її рук. Вона підплигувала, як м’ячик, відриваючись од землі: лапки хотіли вчепитися за повітря, повиснути. Якби-то повітря було зі сходинок!

Собачці подобалося підскакувати. Від задоволення вивалила язика і не ховала його. Дівчинка опускала додолу руки. В долоні тицявся мокрий носик, руки підіймалися.

Так почалася дружба, стаючи з кожним днем дедалі зворушливішою.

Куди б Марта не бігла, Діана наздоганяла її. Дівчинка зупинялася, собачка вистрибувала навколо неї. їх єднали невидимі неспалимі мости. Вони мостили не лише їх між собою, єднали з усім, що бачили очі: цегляною хатою, малим подвір’ям, вишнями під вікнами, стежкою на вулицю-трасу і небом над ними; з усім, що чули вуха: безугавним туркотом горлиць із садка, гомоном дороги, шумом води на шлюзі, плином річки. Мости мостилися далі й далі, куди текла долиною річка, на горби, де шумів темний ліс, вростаючи за обрій.

То був зв’язок, який не мав кінця. А виною вони були вдвох — білокосе створіння людського роду і сіре звірятко.

Їхні голоси — "На! На!.." і "Цяв! Гр-р!" — вплiталися у пташиний гуркіт, здіймалися над гомоном вулиці, пересилювали клекіт річкового виру. Цих голосів не забивали раптові, з різким громом, начеб гарматні

постріли, вихлопи реактивних літаків, що переходили бар’єри до надзвукової швидкості.

Неспокійні, лихоманні, сповнені завзяття усе пересилити, над усім піднестися, молоді голоси чулися коло криниці, і криниця відлунювала, вторячи за ними, зі своєї глибини, то в садку, і яблуні й груші з вишумом підіймали їх над своїми верхів’ями. Невтишимі, вони озвучували цілий куток села, раніше такий тихий, начеб аж сонний, припалий пилом літньої задухи.

Діана сподобалася усім сусідам. Сусіди задивлялися на її вуха, які сторожко вловлювали найменші шерехи, на сіру лискучу шерсть з чорненькою смужкою на хребті, на широченькі груди, на міцні лапи, які обіцяли сьогодні-завтра стати неймовірно дужими. Кого лише не манило взятися за її загривок, щоб відчути туге, наструнене бриніння грайливих м’язів. Але вона цього страх не любила. Нікому не давалася до рук, крім Марти. До чужих відразу закидала свою видовжену мордочку й показувала гострі зуби.

Та найкращими в неї були очі. Начеб підмальовані, підведені а чи підперті блідуватими півмісяцями знизу і темними китицями брів зверху, вони виявляли чистоту і не знали найменшої скаламученості. З кожним днем блідуваті півмісяці повнилися, темні китиці розширювалися — в очах світився допитливий розум.

Собачка призвичаїлася до ящика з-під яблук, тепер вона вже не ночувала в підсліпуватому й вогкому гаражі-комірчині.

Бабуся любила бджоли. Дідусь залишив їй пасіку, і вона сама пасічникувала: роздмухувала димаря, брала ситечко. Та часто не користувалася цими речами. Димар стояв собі, курячись у траві, ситечко висіло на паколі. Так колись робив дідусь, так робила й вона. Бджоли її не кусали. Бабуся пахла городом, як грядка.

Вона не пошкодувала порожнього старого вулика: побільшувати пасіку, ставити нові пні — над її силу. Отож, у цьому вулику, якраз у льотку з дашком, і прорізано отвір для дверцят. Дашок залишився, і вхід у Діанину хатку був-ніби з вирізьбленим ганком.

Вулика поставили на горбочку, навпроти веранди. Під дровітнею, повною хмизу, який заріс високою густою кропивою. З цинковим незаіржавілим дахом, цеглистого кольору, він гармоніював з бабусиною хатою. Вона теж нагадувала вулик.

Але Діані домівка не сподобалася, як колись і той ящик з-під яблук. Марта застелила хатку дідусевим галіфе, але собачка найбільше любила сидіти й лежати на голому цементному порозі перед верандою. їй, певно, кортіло весь час бути ближче до дівчинки. А спалося їй охочіше під вікном.

Вона не злюбила нашийничка, хоч ніхто не мав і гадки її прив’язувати. Розцяцькований понікельованими блискітками-бляшечками поясок повісили на шию для прикраси. Дівчинка мала намір прив’язувати до кільця повідець, щоб водити на ньому свою вихованку, якщо вирушать колись далеко. Побоювалася, що без повідця відіб’ється й загубиться. Та не так воно сталося. Сіренька швидко розправилася зі своїм нашийничком, хоч його й було натягнуто туго.

Спочатку вона силкувалася скинути лапами. Пищала, перекидалася, але поясок тримався. Коло хати паркан. Діана встромила голову між штахети, крутила нею, крутила, аж поки нашийник не повис на паркани Ніхто цього її не вчив. Як вона здогадалася? Не терпіла прикрас і любила волю.

Хоч днювала на порозі, хоч спала під вікном, за яким довго не вмовкав телевізор, а свою буду-вулик, виявляється, цінувала й берегла. Інколи Марта заганяла її силоміць, запихала, і сама встромляла туди

голову. Діана поскімлювала. Та тільки-но дівчинка відступалася, собака виплигувала із своєї домівки, як відпущена пружина.

Спровадивши з порога, заганяла її й бабуся.

— Ану, марш до буди! — гримала й тупала ногою. — Ти бач, чи в тебе своєї хати нема?

Діана всідалася на горбочку коло лави: хвіст на землі, передні лапи наструнко — дивилися мило й трішки насмішкувато.

Та коли сусідська ряба кішка зважилася з трьома біленькими в червонястих плямах кошенятами покрадьки забратися в її домівку, як зчинилася несусвітна веремія.

Лежачи на порозі, собачка очікувала дівчинку. Не лише до хати, на веранду вона ніколи не заходила. Поріг для неї був кордоном. Хтось у гості, дзявулить з порога.

Коли кішка з’явилася з кошенятами, які хоробро котилися клубочками, Діана собі ліньки спостерігала. Лапи простягнуті, хребет видовжений. Та ось кішка, злодійкувато оглядаючись, наблизилася до буди-вулика. Вона задерла голову, нюхнула повітря і повагом, як господиня, ступила під дашок, пішла далі. Скоро її розвусена мордочка виглянула з-під дашка. Кішка нявкнула, покликала кошенят. І сама буда-вулик, і кубельце в ньому їй до душі. Кошенята одне за одним встрибували до кішки.

Діана так хвацько плигнула з порога, начеб нею хтось вистрілив.

Ряба кішка засичала. Поставивши очі страхом, була готова вп’ястися випазуреними кігтями. Надималася, випазурювалася й сичала. За нею і собі, горблячись, ставили очі страхом і сичали кошенята. Під цинковим

дахом задзижчало, загуло, як не дзижчало й не гуло, коли жили тисячі бджіл.

Ще вище наставивши свої вуха і присівши, щоб напасти, Діана рішуче махнула лапою і змела кішку геть із ганочка своєї домівки. Кішка перекидьки опинилася коло лави. Спам’ятавшись, вона прожогом виметнулася на дровітню і, зігнувшись у дугу, нявкотіла, гучала, як надтріснутий рипливий барабан, — лементувала з хмизу й кропиви.

Собачка вимітала кошенят. "Ач, які непрошені гості", — лютувала вона. І кошеня стрімголов летіло в кропиву. Одне, друге. А третє, уперте, забившись усередину її хатки, металося по ній з кутка в куток, потім учепилося кігтями в підстилку. Вона й витягла його заразом із латаним галіфе й витріпнула.

Кішка ще надривно кричала, догукуючи свій виводок, а Діана поважно сіла перед будою-вуликом. На її чорненькому носикові запікалася крапелька крові. Але й не злизнула її. Кішка таки дотяглася своїм голчастим кігтем.

Коли дівчинка злякано вимчала з веранди, було вже по бойовищу.

Діана, вивищуючись на горбочку, пишалася перемогою.

Марта помітила на її носику краплю крові, витерла її пучкою. І вони пустилися вдвох кружка-кружка подвір’ям.

Довго ніхто не міг звикнути до її імені. Навіть бабуся.

"Як-як? — перепитувала онуку, недовірливо знизуючи плечима. — Діана?" А вона відразу прийняла його й ніколи не бігла, якщо бабуся кликала її інакше.

А ще вона не терпіла, коли на неї витрішкувато дивилися. Мовби знала, що в цьому є щось безсоромне. Одначе вони могли довго-довго дивитися одна на одну — дівчинка на неї, а вона на дівчинку. Звичайно, дозволяти дивитися на себе комусь одному, та й то, щоб ніхто не підглядав, бути тому одному вірним, а дозволяти позиркувати на себе всім, кому не ліньки, й не відвертатися, вживлюватися у підлесливість, виставляти себе напоказ і смішки-втішки, а продаватися, торгуючи усім, що в тебе найкращого: красою і вродою. Хіба це не безсоромно, не огидно?

Сіренька ніяково відверталася від набридливих очей, начеб їй ставало соромно за них, надокучливих і нахабних.

Такою ж була і дівчинка. Вона паленіла, згоряючи, коли на неї хтось надто задивлявся, знічев’я допитуючись, на кого це воно подібне? Відходила, утікала, коли про неї щось мовилося, особливо коли її хвалили.

Дівчинка з собачкою бігли собі до джерела. Діанина стежка за Мартою почалася зі сходинок від комірчини-гаража, по якій вона вигицувала, як з мостика на мостик. Куди, вросли у землю, ці камінці-сходинки її заведуть?

Джерело било під Ясинецьким лісом. До нього добиратися високою голою греблею.

Вони мчали наввипередки — видніли з усіх боків. Дорога вибоїста. Болото позасихало, узявшись сторчаками. Але що їм? Вони моріжком[23], хоч, правда, страшнувато щурів, які гніздяться у тих місцях, де плетені тини стоять у воді, загороджуючи греблю, щоб її не розмило.

Під лісом, який здіймається тераса над терасою, що вища, то зеленіша, дівчинка круто завертає ліворуч, покинувши греблю і ставок.

Тут треба йти під дротяною сіткою. У найбільшу спеку вузька доріжка не просихає, і щоб на ній втриматися, руки чіпляються за дріт. Доріжка з опоки, слизька. Марта показує, а Діані абищо. Її сліди блищать, як печатки.

Тягнеться, загинається дротяна сітка. На вигині, між двома стовпцями-бетоняками, у ній зяє овальна діра, і туди стежка. Там, унизу, клекоче джерело. За ним — сажалки, форельне господарство. Тому й загорожа. З вечора й до ранку долину висвітлюють, перехрещуючись, прожектори. І ні єдиного дерева. Хоча б на сміх якась верба.

Дівчинка прошмигнула через прорвану сітку і, тримаючись за соснове вориння, повільно спускалася прикрою стежкою до джерела. Воно побулькувало з-під гори і розтікалося круглою криницею, навколо якої росли осока, очерет. Лежала дошка — кладочка, що прогинається під ногами. Напитися води лежма — не нап’єшся. Черпай долонями. Вода холодна, крутить зуби. Ковтай помаленьку, бо застудишся. Над джерелом з пообвалюваної, похмурої, загрозливої стіни, на якій не може вчепитися ніякий корінчик і котра біліє крупчастими кристаликами крейди, цідяться сльози, так ніби гора плаче за джерелом, за водою, що втікає від неї.

А в джерелі найсмачніша, найздоровіша в усьому світі вода. У ній відбивається небо і сонце.

Дівчинка стала на кладочку, не боячись, що замочить ноги. Діана стала й собі. Вони задивлялися у чисту криницю-джерело. У ній відбивалися верхів’я лісу і без маленької хмарини небо. Вони дивилися на це небо. Там, у глибині криниці-джерела, відбившись, летіла чайка. Верхів’я лісу, небо, чайка і їхні голови… Чайка махнула крилом, і вже її нема, бо перекинуте у воді небо невелике, його мало. Вони позадирали голови — чайка летіла над ними. Чиста криниця-джерело вчила їх, малих, бачити високе небо. І що вони ростимуть, то й небо ширшатиме над ними. Воно буде текти над їхніми головами, як тече у джерельній течії.

Марта зачерпнула долонею. Губи торкнулися до води в живому корячку, бризки з підборіддя закапали на шию, на груди. Обпекли, й дівчинка здригнулася. Кладочка захиталася під ногами. Діана схилилася до джерела, лизнула й нашорошилася.

Пили воду а чи небо?

Верталися від джерела, як з великого світу.

У садку падали яблука. Бабуся немолода, а сад ще давніший.

Корякуваті, крихкі яблуні з дуплами і з порепаною корою груша-спасівка, здавалося, уже не могли родити. Садок був особливо заниджений напровесні. Навіть серед зими не стояв такий сумний. Засипаний глибоким снігом, зарослий інеєм, озивався розкотистим голосом сойки. На деревах, начеб хтось порозвішував ялинкові прикраси, сиділи червоногруді снігурі. Спурхнувши, збивали сріблясту куряву, і, коли вона розвіювалася, на нечіпаній білій габі[24] видніло безліч пташиних лапок, як таємничі, сині, обведені позолотою письмена забутих царств.

Напровесні з пагорба швидко збігли струмки, чорнів город, руділи осілі купки гною, стояли полинялі вулики — чотири пні, п’ятий порожняком, і за ними бовванів садок, який захищав їх, а сам незахищений. Здалеку від хати над дорогою-трасою було видно всихаючі крони. Звисали поламані бурями й вітрами віти, утримуючись на корі, як на благенькому ликові. Скарлючені вигаслі маківки дерев кололи око. Темніли дупла, стовбурами сторожко повзали повзики, вишукуючи зернятка, які позашпаровували з осені. І тільки висока край садка береза зі шпаківнею, розпустивши велику силу дзвонистих сережок на своєму гінкому прутті, біліла у весну. Пахла.

На груші озивався дятел. Починав роботу, коли село ще спало. Він працював у садку і взимку, але за хугами[25] його не було чутно. А

напровесні з досвітку так затято бив дзьобом, що скрипіли дерева й розлягалися луни.

Бабуся брала залізні граблі, йшла в садок. Дятел її не боявся, вистукував угорі, в неї над головою, а вона згрібала сухе галуззя, сухе листя і заскороджувала траву.

Синички, яких порятували в люті завії глибокі дупла, пурхали, снували, мовби вилітаючи з-під бабусиної дашком хустини, низько сідали на гіллі, як піджовклі листки, і помахували хвостиками.

Сусіди казали, що із такого скалічілого, замшілого садка чекати користі марно. На нього дмухни — яблуні повивертаються з корінням. Трухляві. Чи не ліпше їх спиляти, повикорчовувати і в огонь! Чого доброго, якесь трухло само впаде на голову й привалить. Хіба знаєш? А викорчуване місце можна пустити під город. Хоч бабусі це ні до чого, хоч вона на пенсії, але "як вкинути жменю мішанини, то за таку пашу хтось і дасть ложку молока". Бабуся не слухала. Порядкувала з граблями. Рубати садок — викорчовувати пам’ять. Літо за літом, працюючи в полі на буряках, сапаючи, шаруючи їх, натомлена, виморена хіба не тут, не в тіні цих яблунь зазнала найбільшої насолоди? Вона і спала тут під зорями… А про город їй байдуже: зимовий часник уже сидить у грядці, та й скільки тих грядок треба?

З вуликів вилітали бджоли. Сонні, якось кволо робили перший обліт. Ніде їм взяти меду. Дзижчали жалібно, жалісно. Обліталися, загули. Обліплювали білу березу, кожну її сережку. Літали в ліс, на ліщину, що зацвіла. Несли жовту пергу. Бабуся товклася під кожною яблунею. Згрібши струпішіле листя, склавши галуззя, дотягувалася рукою до гілля, пригинала й дивилася на брость: чи її багато? Колись сині, як в онуки, тепер посивілі очі знову наливалися синявою від молоділого весняного неба: гілка вся засіяна бруньками. З якої ледве прорізується зеленець листочка, а з котрої пробивається рожевенький промінчик — майбутній квіт. Зав’язь тверда, тішить пучки. Вона бачила, як з її пальців, таких же скарлючених, висохлих, як і яблуневе гілля, з тих

пальців, котрі вже саме сухожилля, з яких вийшла міць, але не посходили придбані замолоду мозолі, мовби із зав’язі, зеленіє зелене листя, розцвітає білий цвіт і на ньому гудуть бджоли. Нічого цього ще й близько нема, а вона все це вже бачила…

З весною садок переінакшувався. Босі дерева, які лякали своїм рипливим скрипом, зазеленівши, сходилися кронами. Буйне зелене листя густо вкривало яблуні. Жодна не лисніла. І не було знати жодної сухої гілочки. Садок цвів — вибухав своїм цвітом. З пагорба ніби плавом лилося молоко, хвиля за хвилею. П’янкий дух виливався на вулиці, на трасу, й автомашини везли його вдалеч, у різні кінці.

Влітку тут темно. Ніяк не може пробитися сонце. Зрідка просіюється його проміння, мерехтить, наче беззвучно просіюється золоте зерно. А біла береза вся облита сонцем. І тоді в старому садку падають перші яблука. Білі папіровки. І рябенькі, тому що посмуговані червіньковими смужками. Їх усього дві яблуні — папіровка і та, що родить рябенькі.

Яблука лежать у високій глухій траві: великі круглі жовті папіровки і подовгуваті, яйцеподібні, неначе крашанки, рябенькі. Соковиті, тріщать на зубах. Вони мовби налиті дивним молодим вином, ні, вони смачніші за вино. Винносолодкі. Тануть у роті, запах забиває груди, п’янить і наповнює радісним щемом, соками землі, які достигли на сонці.

Лежать у траві. Не треба мити. Чисті, свіжі, обмиті росою. Роса вже спала, але яблука ще мокрі. Обтерти подолом чи просто рукою — і до рота.

Дівчинці їсти їх не хочеться. Перехотілося. На зубах оскома. І збирати не хочеться. Ще дужче, ніж їсти. Та вже спала роса і треба збирати.

Пече сонце. Дрімає прохолодний садок. Але що та його прохолода, коли з городу видно широке блакитне плесо ставка — воно манить своїми хвилями.

"Добре Діані,— думає Марта. — їй не треба збирати яблук".

Вони йдуть городом, не йдуть, а тягнуться. Собачка норовить не плентатися позаду, скаче поряд. Своїми вухами збиває з картоплиння росу, зарошує собі боки, поривається до ніг дівчинки і зарошує їй ноги.

— Ах ти, пустунка, — проказує Марта й пускається бігцем.

Роса на сонці така приємна, і Діана знаходить її мовби навмисне. Вона тому і біжить підгицуючись. Тріщить витке на тичках квасолиння.

Дівчинка й Діана не можуть зупинитися: підганяють одна одну. Обом в очах мерехтять гарбузи, які ще дужче розповніли за ніч, рядочками плетуться огірки, деякий достигає собі насінником, червоніють помідори, попідпирані стовпчиками, щоб їхні голови — до сонця. На цілий город розсвітився соняшник. Ніхто не дармує.

Марта огинає пасіку. Бджоли дзвенять-гудуть.

Діана першою вскакує у садок. Роса на ній вже обсохла. Ховаючись від спекоти, від засухи, вона заривається у траву. Вивернулася, хитро зиркнула на дівчинку — запрошувала гратися, роздягаючись на траві.

Під яблунею порожня корзина, недосипаний мішок. Високо задираючи ноги, Марта ступила в траву. М’яти не можна. Що будуть їсти кролики? В бабусі корови нема, беруть молоко в сусідки. А сусідці — сіно.

Дівчинка наступила на яблуко. Нагнулася, підняла. Діана тут як тут. І в її зубах яблуко. Та вона не несе його в корзину. Випустила, перекидає лапами.

— Бався, — наставляє Марта, підхоплюючи корзину.

А пустунці яблуко набридло, шусть — і хапає свою наставницю за ноги, за руки. Гримнула, щоб відчепилася.

Дівчинка цибала в траві. Діана вляглася, висолопила язика і спостерігала.

Яблука збиралися швидко. Крім папіровок і рябеньких, був і червивий підзбир, з осінніх, із зимових. Позбирала і його. Мішок підріс. Марта наповнювала його не один день.

А коли скінчила, підібрала платтячко і присіла біля Діани. Та й вухом не повела в її бік. І тоді дівчинка почула, як із груші цівкають синички. Малі, вивелися у дуплі. Невже собачка теж заслухалася?

Вони сиділи рядочком у траві.

Дівчинка надкусила яблуко. Діана глянула на неї з недовірою: як можна їсти таку погань? Яблука, груші, сливи їй рішуче не подобалися. Ягоди — інша річ, можна закропитися. Але які тверді в них кісточки!

— Цукерочки хочеш? — запитала її Марта.

Діана облизалася.

— Буде тобі цукерочка, буде…

Мішок яблук винесено й покладено на возика. Покладено докупи й сусідські. І двоколісний візок, в який запрягається бабуся і Палажка, заскрипів розхлябаними колесами асфальтом на суш-завод. Той завод недалеко — на горбок, рівниною і в долину. Але сонце палить немилосердно. Ні вітерцю. А візок треба і тягти, і підпихати. Марта підпихає. З брів, з носа капає піт.

Поки виберуться на рівне, кілька разів перепочивають. Горбок не пускає вибратися. Яблука з мішків добрі, навіть червивий підзбир куди смачніший за ті, що під яблунями.

Сурмлячи, женучи на скаженій швидкості, летять важкі "газони", ріжуть вітер плигливі "бобики". Траса гримотить. І в тому гримкотіниі поскрипують, вищать на всі лади немазані колеса возика, який і тягнуть, і підпихають.

Собачка нітиться. То зупиняється на обочині, підібгавши хвоста, то підбіжить. Не йде за возиком: перебігає з місця на місце.

Налітає автомашина, звірятко прилягло до обочини. Чорна рухлива тінь, упавши від машини, летить землею, накриває його. В тій тіні, що ось-ось зникне, сліпучим зайчиком зблискує вітрове скло. Діана не встигає заплющити очі. Вони так зблискують, спалахують, як різкий червоний вогник. Прошмигнула машина, прошмигнула її чорна тінь. Сяйнув і зник з асфальту зблиск вітрового скла і зблиск звіряткових очей.

"Траса шалена", — каже бабуся. Марта знає, що треба остерігатися. Але зараз можна не боятися: тут і бабуся, тут і Палажка. Дівчинка покликала Діану й подумала, що вона в неї страхопуд.

На рівнині з возиком добре. Він котиться начеб сам. А в долину — знову клопіт: треба стримувати. Марта підпихала його сама, тепер

утримують з бабусею. І Діана, підбігаючи, присідаючи на момент на обочині, мовби допомагає їм.

А на сушзаводі, щойно в’їхали в куту браму, до них так і посипалися хлопці й дівчата.

— Яблука! — і до мішків.

Палажка відганяла:

— А то що таке!

Бабуся тихо всміхалася: нехай беруть.

При сушзаводі "забігайлівка". Пиріжків не було. Купили цукерок. Дівчинка дала першу цукерочку Діані. Та відразу хапнула її з руки. З папірчиком. Цукерочку з’їла, а папірчик виплюнула. Розгорнула карамельку собі в роті. По дорозі додому підстрибувала до дівчачих рук, просила ще, але на трасі не можна зупинятися й ловити гав.

Бабуся була задоволена: продати б ще трохи яблук, і буде онуці на "жучки" в коси, на цукерки та ще на що треба.

Палажка самотужки тягла візок. Скінчилася рівинна. Палажка посадила у візок Марту, а Марта посадила собі на коліна Діану — поїхали з горбка додому. Палажка бігла, возик тарахкотів, собачка видиралася з рук дівчинки: далеко покинули бабусю.

Примчавши мовби на ридвані, Марта всілася на порозі веранди, перекидала язичком у роті карамельки, годувала свою пестунку, повчаючи її, що ці цукерочки виросли на яблунях, і хвалилася, що на яблунях виростуть "жучки" — пластмасові защіпки, якими вона стискатиме собі кіски. А може, на яблунях виросте голуба, якраз їй до

лиця стрічка. Діана ласо розгризала карамельки, випльовувала папірці, а коли папірці приліплювалися до зубів, старанно вигрібала їх лапкою.

На цьому порозі дівчинка навчила собачку подавати лапу — вітатися. Прислужилися карамельки й пиріжки із сушзаводівської "забігайлівки". Цукерки й рум’яні, з хрумкою шкірочкою пиріжки — для початку з м’ясом і на закуску з повидлом — були як винагорода, тож не дивно, що Марта охоче підпихала возик, а собачка ще охочіше бігала обочиною асфальту. Наглянувши нарихтований візок з голоблями, вона заздалегідь кружляла навколо нього, мовби витанцьовувала якийсь ритуальний танець, заливалася гучним ав-ав-ав!.. — приспівувала собі. Висклий возик пахнув гостинцями, які лоскотали в горлі.

Хоч пиріжки годі було їсти, щоб не пообмурзуватися, але якраз обмурзування найбільшою втіхою ставало. Діані найбільше смакували пиріжки з повидлом. Видирала, ковтаючи їх. Дівчинка виколупувала собі повидло пальцем, замастившись до вух. Вона не встигала відмахуватися, як Діана облизувала їй лице й аж просилася облизувати руки.

— Лапу! — наказувала Марта, ховаючи руки за спину.

Собачка ставала на задні лапки, служила передніми: не розуміла, чого від неї вимагають.

Дівчинка присаджувала її за загривок, простягувала руку і вимагала подати праву лапу. Діана стригла вухами, наставляла очі. А коли кволо підняла праву лапу, Марта зворушливо потисла її й дозволила лизати свою руку. Щоб наука йшла успішніше, палець намазувала повидлом.

Скоро вона подала лапу й бабусі, лизнувши і їй руку.

— Ти бач, — дивувалася бабуся, — і лапу дає, і в руку цілує. Чемна, як діти за давніх часів.

Вона, напевно, згадала своє дитинство, коли хлопчики і дівчатка, зустрічаючись зі своїми дідусями і бабусями, з дядьками і тітками, зі старшими взагалі, завжди чемно цілували їх у руки, виявляючи пошану.

Хоч собачка й навчилася вітатися, але не кожному виявляла свою ввічливість.

На сусіда Котька, наприклад, вона гавкала. Правда, не дуже. Всього раз-два, начеб сповіщала, що він тут, уже заявився на подвір'ї. Він сердився і плювався.

Котько був товстелезний. Сторожував на сушзаводі, тому заявлявся серед білого дня. Босий, без майки, у самих облізлих бавовняних спортовцях, одна штанка на дощ, друга на погоду. Нагадував собою засмальцьовану на двох рухливих стовпцях-підпорах пузату цистерну. А що в його чорних, прогірклих зубах вічно стирчала цигарка, до нижньої відкопиленої губи поприлипав тютюн, а з рота чаділо, як із тютюнової фабрики, то здавалося, що ця людина-цистерна в будь-яку мить спалахне і вибухне. Він ліньки тягнув ногу за ногою, пильно навколо роздивляючись. Важив чимало, тягнув пудів на сім із гаком. Подейкували: не любить пройти мимо, коли щось лежить на видноті. Мабуть, подейкували правду. Котько ніколи не вертався з нічного чергування трасою, сунув, як бульдозер, з-над ставу, начеб випливши чудернацькою амфібією з води, прихопивши коли не дошки, то щось у мішечку. Через цю нечистість на руку, незважаючи на ваговиту "цистерність", село називало його Котьком, а не Костем, не Костянтином, даючи на розум, що він ще не доріс до людської гідності.

Звичайно, з його мерзотною пикою на волячій шиї, із заплилими підлобистими очицями ліпше не стрічатися. Ліпше обійти, сплюнувши, щоб потвора не приверзлася у сні.

Котько ластився до Діани, не міг зігнутися, тому присідав, намагаючись її погладити, а вона гарчала.

— Ну чого ти?.. Чого?.. — пихтів він. — Цить! Мої зарази почують…

"Заразами" він називав своїх домочадців, які благали його допомогти на городі. Сунув під бабусин хлівець із видовженим дахом, бо туди не заглядало сонце, і серед білого дня розлягався голічерева просто на землі.

Не дуже поважала Діана й Михалка. І тоді, коли була цуценям, і тоді, коли підросла. Її ставлення до нього залишалося незмінне. Воно було однакове, якщо Михалко похмурий, коли не вип’є, і якщо веселий, хвалькуватий, коли йому з рота відгонить винцем. А під чарочкою або, як він сам казав: "Я у гуморі", Михалко ставав таким добрим, хоч клади його до рани. Із своїх глибоких кишень, довго у них подлубавшись, він витягав обліплену брудом липку цукерочку, простягав собачці, але вона все одно не бажала подавати йому свою лапку. Він упрошував, йдучи навприсядки, — дзуськи! Кидав липку цукерочку за поріг і, виступивши із шкарбунів, залишивши їх на порозі,— вихований! — простував на веранду випрошувати в бабусі наливочки, вишневого чи яблуневого винця у набір за рибу, яку колись наловить, чи за рис, якщо тільки його привезуть на склад, де він за "грущика".

Бабуся не скупилася, хоч і не дуже йняла віри Михалкові-обіцяльнику.

— Ти й не дихнеш, як не збрехнеш, — зустрічала його, дістаючи скляночку.

Він не ображався, усміхаючись собі. Брав повним-повну скляночку, вигукував: "Будьмо!" — випивав залпом, "закушував", витершись рукавом, й аж тоді відповідав на бабусину догану:

— А як би я випив?.. — Але недоказував — коли б не збрехав. Адже обіцяти й брехати — не одне й те ж. Обіцяного три роки чекають.

Бабуся вважала його "добрящим", так і казала: Михалко добрящий.

У неї росте картопля, доспіє, дивись, добрящий зглянеться, допоможе звозити до льоху…

Михалко пив швидко, а сидів потім довго. Хмелів і любив побалакати. А тим часом з його шкарбунами повторювалася одна й та ж історія.

Діана спочатку, начеб бридкуючи, відкидала з-за порога липку цукерку. Геть за паркан! Тоді хапала в зуби шкарбуни й заносила їх деінде. Михалко знаходив їх як не на дровітні, то у кропиві. Ці шкарбуни, очевидно, смерділи випарами перегару.

— Збитошна! — сварився Михалко, погрожуючи пальцем.

Собачка з горбочка прискалювала то одне око, то друге, "усміхаючись", як захмеліла кума на весіллі. Вміла пожартувати.

Але кого вона не любила, просто ненавиділа, так це дядька Петруня. Не лише на нього самого не хотіла дивитися, а навіть у його бік.

Він миршавий і богомільний. У селі здавна відмовилися від церкви, а дядько Петрунь узяв і обібрався за попа. Розуміється на читанні старослов’янською в’яззю.

Піп з нього хоч куди: одягнений у солдатську гімнастерку, в солдатські коверкотові штани з напуском та ще й з червоними смужками у швах. Його син надстроковик.

Гімнастерка без погонів, але дядько Петрунь понад усе хизується петельками, які позалишалися на плечиках.

Він має роботу — пасти корову. Власне, і не пасе її, водить над ставок до припону.

Як і той дротяний припон, така ж у нього "закидушка": ловити рибу. Закидає її щодня, але ще ні разу нічого не впіймав, хоч би тобі верховодку. В нього не бере. Жінка вичитує: "Малі діти он ловлять! Діти спритніші за тебе!" Дядько Петрунь, ображений такою неповагою, засмикує під гімнастерку "святу книгу", начеб у дерев’яних табличних палітурках, і рушає кутком у смиренному сподіванні впіймати когось на своє слово, яке видає за слово боже.

Йому подобається лава навпроти веранди. Лава під вишнею — у холодку. Приteліжившись, крекнувши, перш ніж усістися, поводить зарослим оком на одне плече, а сівши і висмикнувши свою книгу, стукнувши по її табличних палітурках щиколотками, скидає оком на друге своє плече, мовляв, у мене петельочки!

"Святої книги" дядько Петруньо, правдоподібно, ніколи не читає. Тільки й того, що носиться з нею. У його повсякденнім житті вона відіграє ту ж саму роль, що й петельки без погонів. Вмостившись на лаві, виклавши "святу книгу" на коліна, він передрікає:

— Надходить, да, уже наближається послідняя треть... — туманно, але не без погрози. Яка третина і чого саме, вважає за доцільне з, погляду філософського не пояснювати. Його пальці торкаються цупких листків книги, на яких рябіють чорні рядки тексту й червоні заголовки. Ті його пальці начеб бавляться. Він і мигцем не загляне в книгу і випалює: — Основа премудрості — страх! — Табличні палітурки хлопають, підтверджуючи своїм хлопанням далекорозумність цієї головної тези дядька Петруня. А сам він, позиркнувши на свої плечики, втишеним голосом, який розростається й розростається, починає загрожувати карою не комусь одному, немало й небагато — усьому людству, якщо воно не покається. У чому? Навіщо? Цього він і сам добре не знає, а тому для певності своїх доказів покладається на власні давні сни, на циганку, яка ворожила йому ще малому, і наче забиває слухачеві

у голову цвяха, згадавши ім’я премудрого Соломона, раптом притуливши його ні сіло ні впало: — Істинно: занехай усе і вознесись, як цар Соломон!.. — але не запускає очей до неба — знову на свої плечики.

Обійстя у дядька Петруня ого-го! — хата на підвалі, у хлівах ремигає і кувікає, на подвір’ї кахкає і сокоче. Йому вигідно богомольствувати і прикидатися казанською сиротою. Він вдає, що живе в постійному страху, що завжди в чомусь розкаюється. Щоб зачепив щось чуже, щоб гримнув на опецькуватого вітрогона, коли той і наробить шкоди? Боже збав. З його губів мовби капле нектар. Спробуй такому в чомусь відмовити! Не пусти до хати, загляне у вікно й ласкаво: "Сла Йсу..." або: "Драстуйте"... — кому що.

Він і кришок пристарається за безцінь на сушзаводі, йому і жому випишуть з пільгочкою у колгоспній конторі. Скрізь доступиться. Домігшись свого, каже: "Ще якось колись зійдемося..." — низько вклоняється. Мастить маслом, а в нього й торішнього снігу не випросиш.

Діана й не гавкає на дядька Петруня: просто зневажає.

А трапилося: він навіть порятував її. Собачка встромила голову в штахетисту хвіртку, не могла вихопитися, і дівчинка була безсила їй допомогти. Нагодився проповідник. Марта винесла молотка.

— Гарне створіннячко, — почав ніби казання дядько Петрунь. — Погранична порода! Таку породу треба... — розхвалював собачку, погладив, а вона вся затрусилася, затремтіла.

Відбив штахетину, так і порскнула від нього. Була мала, могла стромляти голову між штахетини, а підросла — штахетини завузькі.

— Вовк! — буркнув тоді дядько Петрунь.

Поки він, сидячи на лаві, не ховав під гімнастерку своєї книги, Діана лежала калачиком. "Свята книга" полізла під гімнастерку, дядько Петруньо запитав, чи не найдеться в бабусі цвяха-латняка, і собачка метнулася до дівчинки, хапала її за платтячко: якщо цей колишній рятівничок сидить і не забирається, то ми ходімо від нього!

Бабуся відказувала, що ніяких цвяхів у неї нема, звідки вони візьмуться, а дядько Петруньо ласкаво домагався обценьочок, пошукає і витягне, десь таки знайде, бо ж у нього завіса у воротях теліпається. Бабуся понипала за обценьками, а дівчинка з собачкою виметнулися з подвір’я, забралися, наче риба від берега, яка втікає від ГІетруневої припонистої "закидушки".

Недолюблювала Діана і бабу Маню, що ходить копицею, над якою ніби завжди стоїть чорна хмара. Недолюблювала, як хтось приїжджав автомашиною. Панічно дзявуліла, розриваючись. Гавкала і гавкала на машину. Її годі було вгамувати.

А до кого сама бігла, так це до Палажки. Бігла, не переводячи духу. Чула, вловлювала нюхом ходу, коли ще й не бачила Палажки. Котилася до її рук і несамовито раділа, якщо молодиця підхоплювала, підносячи вгору, чи садовила собі на плече.

З бабусею вона була стримана. Ходила по її слідах, годинами могла висиджувати на городі.

З повагою і витонченістю вона ставилася до Миколи — лікаря, який іноді навідувався зі свого обласного центру в неділю до своєї матері — бабусиної приятельки. Собачка вітала його заливистим "гав!", відходила вбік і ставала неструнко.

Та найбільшими її приятелями, без яких не могла обійтися, без яких нудьгувала, усамітнившись у буді-вулику, була голоштанна дітвора. У ті рідкісні хвилини, коли розкучмана ватага і криклива галайстра з якихось

причин залишали її, вона не помічала нікого із старших, нехтувала ними, а знудившись зовсім, мляво вибиралася зі своєї домівки, ставала лапами на паркан і дзявуліла на вулицю, так і просила: "Пустіть мене до дітей!"

Крім Марти, липнула й до Лесі — дівчинці в шапочці з темнявих кісок. Підстрижена гарним кружечком Лесина голівка була мовби справді в шапочці. З-під косиці на личку — чорні очі. Вуглики. Ця косиця, ці вуглинками очі манили собачку, ніби вона заздрила Лесі.

Коли Марта з Лесею довго поралися у садку або коли засиджувалися на городі, допомагаючи бабусі полоти, Діана чекала-чекала й починала їх викликати. Підскакувала на стежці, гострі вуха миготіли над бурячинням.

Літо сухе, а бур’яни все одно пруть. На городі не розгонишся сапою. Пирій виколупують ножичком або вищипують пальцями. Земля забивається за нігті, нігті чорнобриво цвітуть землею.

Дівчатка потім мили руки з умивальника під кущем бузку. Собачка шугала до вмивальника, щоб і їй хоч крапельку води на вуха, на лоб. Забризкувалася, лягала в пилюку, виверталася, качалася, а дівчатка ганили її:

— Ото чистьоха!

Потім ішли в поле або до лісу.

Сіренька мчала з розкритою пащекою, хапаючи за ноги то Лесю, то Марту. По черзі. Вхопить і відпустить. Усе хоче, щоб звертали на неї увагу, щоб не забували.

Вибравшись із садка, дерлися межею угору. На горі гайок, а за ним — поля.

Межа вузька й висока, не побіжиш. Спека, душно. Сонячне світло ріже в очах. Марта і Леся втримуються на межі, а Діана не може, час від часу сповзає, скочується, полежить у холодку й наздоганяє. А коли їй несила виборсатися з глибокої борозни, пищить. Дівчатка беруть її на руки, несуть по черзі — задоволенню немає меж, мружить очі й мовчить.

Марта збирає колекції рослин і метеликів. В альбомі вже є все, що цвіте на городі: квіти квасолі й маку, бобу і льону. Цвіт засох, не втративши своїх білих, лілово-рожевих, синіх кольорів. З городніх рослин нема лише коноплі. Не росте ні на одному городі, по всьому селу. Вивелася. Усі знають, яка вона, оповідають, як димить, як у густих коноплях неначеб сиділа залізна баба, що нею лякали неслухів. Та залізна баба берегла коноплі, щоб їх не м’яли, бо то ж росли сорочки на городах. Грубі рубища. Ніхто тепер у таких не ходить. Тепер в усіх сорочки крамничні. Тче і тче баба Хімія у газовій косинці.

У Мартиному альбомі будуть вусата гранчаста пшениця, колоски жита і ячменю, галісочкою гречка.

Нехай доспіють.

Висока межа, наче верблюжий горб, виносить їх до гайка. Тут — простір. У долині лежить село. Хати в садах. Біліють дахи. Від лісу й під село розлився ставок. По ньому плаває катер: годують рибу. За селом Городище — гора з голою вершиною. Звідси вона не здається такою високою, як з долини. І над нею здіймається небо. Добре видно, як звивається, блищить у колінастих берегах річка. Вона тече в нові села. Стоять кам’янобілі ферми, вивищуються водогонки.

Підніжжя Городища поросле молодим сосняком. Той сосняк, перестрибнувши через річку, здіймається косогором. Зубчасто починається ліс. Ясинецька пуща.

Дівчатка з собачкою спочивають у кущах під гайком. Діана влягається коло їх ніг і тихенько повискує, мовби щось собі бурмоче від щастя, що звідси і їй видно далеч.

Ліс стоїть синьою, темною смугою. Впливає у небо. Від нього віє таємничістю, яка вабить і манить.

Марта хапає на руки Діану, щоб їй ліпше було видно гору, ліс, ставок. Повертається з нею на всі боки. А Леся тицяє пальцем — показує димарі сушзаводу, містечко, що розкинулося за тим сушзаводом, срібну трасу асфальту, яка вилітає з містечка і жене у світи.

Але тут усім в очах раптом змигує синьо-рожеве, з білим ряботинням, з чорненькими цяточками, облямованими червоним.

— Переливниця! — скрикує Марта, випустивши з рук собачку.

Дівчинка завмирає, собачка насторожується. Леся безпорадно підіймає сачок.

Такий метелик — і прогавити!

А Діана бачить переливницю: летіла, змигнула і сіла на опалому листку. Листок висох, тому її й не видно. Собачка плигає, але тільки зганяє метелика, налякавши його. Переливниця уже сидить на кущі й не боїться — високо.

— Розмах крил шістдесят — сімдесят міліметрів, — вкрадливо вишіптувала Марта. — На передніх крильцях очка, а на задніх біла перев’язь… — наставила руки, нишкло підступаючи до куша.

Собачка не стримується, гавкає, зганяє переливницю.

Метелик то летить, то опускається до землі, сів, перепочив і знов підіймається угору — мерехтить. Дівчатка пускаються за ним. Вони вже наловили метеликів — вогників, цитринок, які полюбляють випурхувати над конюшиною, різних жовтушок. На білявок-капусниць і дивитися не хочуть. Досить з них тієї крилатої гусені. Їй до переливниці, як куцому до зайця. Хоч вона, правда, не махаон, бо в нього вуса антенами, задні крила з дивовижними ріжечками, на них багато синіх півмісяців і по одному сонечку, але теж сяє і виграє: переливниця.

Летіла, манила за собою. Діана вишугувала, а вони бігли, падали, вставали. Зникла, розтанула. А трійко ловчиків опеклися кропивою. Кропива жалюча! Та вони вигнали з неї адмірала. Метелик злетів — заслонював день своїми крильми. Брунатний, позолочений, осяйний, мовби у ньому відбився назавжди і жовтогарячий схід сонця, і блакить радісного райкового неба. Адмірал. Летів, ширяв.

Марта вихопила в Лесі сачок. Діана не подавала голосу, стригла вухами й пантрувала очима.

Адмірал не звивався угору, не сідав на кущі, на дерева. Важкий. Ширяв низом, долом. Ось-ось дасться до рук. Але ні, перелітав з квітки на квітку, струшуючи їх.

Давно скінчився гайок, і вони ловили польовою тасьмою, збиваючи на ній теплий пил.

Під ногами затріщало. Ноги заплуталися. Упала Марта. Упала Леся. Перевертом упала собачка. Адмірал зник, як і переливииця. Вивів їх у поля, шукай його в цьому морі. Перед ними стіна — житній лан.

Попадавши, лежать. Ще їм хочеться адмірала, але ще дужче хочеться полежати не встаючи. Жито перетріщало, й ніде нічичирк. Дівчатка лежма дивляться одна на одну, собачка дивиться на них. Дівчачі очі розширюються. Роздмухуються ніздрі носиків. Марта не

озивається до Лесі. Мовчить Леся. Вони тихо усміхаються одна одній, начеб у сні. І солодко подрімує Діана.

Над їхніми головами половіє жито. Нагнулися, посхилялися важкі колоски. Повіває ледве чутний вітерець. Колоски вологі, мовби облиті медом. Тремтить, знявшись над ланом, курявою пилок і висвічує на сонці.

Дивна, ні з чим не зрівнянна пора половіння. Коротка. День-два — і по ній: відквітувала, минула. А що вона діє з дитячими душами!

Навколо тиша. Не та гола й німотна, мовби у якімсь казематнім заперті. Ця тиша без стін. Вона блакитно-голуба. Її не розбивають, не оглушують, а начеб підсилюють витонченими голосами флейтисти-коники, підковують своїми срібними молоточками невтомні ковалики. І в цій підсиленій, підкованій тиші, що її пронизують дзижчанням своїх крил тисячі бджіл, джмелів, а подекуди й божі коровки з чорненькими цяточками на червоному — краплисті сонечка, половіє жито.

Колосок торкнувся колоска — дихнув лан. Поле озвалося щемливим дзвоном. Жито бринить, і пилок, що осів на губах, звіюється у груди. Його вдихають Марта, Леся, Діана. Вони вдихають і його, і блакитно-голубу тишу, виспівувану багатоголоссям коників-стрибунців, бджіл, сонечок і тремтливих синьо-зелених мушок. Твориться, пахне хліб. Кожна тверда, посіріла, висохла грудка землі пахне хлібом.

І раптом угорі, десь біля самого сонця:

— В’ють-в’ють!.. — жайвір.

Де він? Не видно. Тільки чути його пісню. Встає із землі до неба. Лине з неба на землю. Сонце і пісня — це і є він, жайворонок.

Так половіють жита.

Пізно-пізно, вертаючись з поля, у гайку над селом дівчатка впіймали переливницю — крилату веселку, а Діана накрила лапою адмірала. Пошкодила зопалу на ньому опилення, і Марта потягла за це її за вухо. Але не біда: на адміралових крилах видно і схід сонця, і ранкове небо.

Бабуся переймається, виглядає їх. Вони на подвір’я, а тут і Палажка. Квапиться на ферму. Вона телятниця. Теляток у неї багато — більше, як півтисячі. Їй на нічну зміну.

— Я на хвилинку, — каже і сміється білими зубами. — Напекла паляниць. Оце щойно вийняла, нате, — подала круглу паляницю.

Бабуся втримує Палажку, хоче її теж чимось почастувати.

— Ніколи! Я побігла!

Вона побігла, залишивши свою усмішку і свій веселий чорнобровий погляд.

Бабуся передала паляницю Марті. Паляниця ще тепла. До її споду попричіплювався попілець, і дівчинка здмухувала його.

А тим часом бабуся винесла у двох тарілочках по щільничку[26] меду, а собачці кісточок, які зберегла з обіду.

— Шкода, що в нашої Палажки завжди горить, — сказала.

Дівчатка посідали на порозі. Заходило сонце.

— Я вкачала меду, — хвалилася бабуся й провадила: — Добре, що вас не було, а то бджоли вас покусали б. Ви ж нізащо б не всиділи, щоб не вткнути носа, куди не треба.

Відбившись на тарілках, позолотивши ламані шматки паляниці, західне проміння загусало в меду. Марта і Леся брали щільники просто пальцями, вмочали паляницю у мед, паляницею підбирали краплі зі щільників. Мед хмелив.

У теплому надвечір'ї, що повільно опускалося на землю, дівчатка оповідали, як половіють жита. Бабуся, підпершись долонею, слухала.

Мед зі щільників ниточками стікав із дівчачих пальців. Швиденько підставляли паляницю. Не їли, полизували — так смачно! На кінчиках язиків, у горлі пахло квітами.

А Діана гризла кісточки і не заздрила.

Від вишень, від бузку простяглися довгі тіні. Простяглися і Мартина, і Лесина. І бабусина. Дерева були непорушними, дівчатка сиділи, бабуся стояла, а тіні росли. І було видно, що бабусина тінь — голова, підперта долонею.

Людські тіні і горбочком собачки зливалися з тінями вишень, бузку, єднаючись в одну. Небо єдналося із землею, і єдналося усе живе на землі. Шумів шлюз. І, омиваючи цю єдність, похлюпувала, текла річка.

Ставок дихав прохолодою. Прохолоду навівали город, садок. Плив безбережний вечір.

Дорогою з вишумом промчала автомашина, десь мукнула корова, коло криниці брякнуло відро. Кожен звук близький, утішливий. Не хотілося ні про що розмовляти. Слухали вечір, самих себе. Бабуся, мабуть, думала: "Дідуся нема, а я все живу… Якби-то і дідусь, було, дочекався до цього вечора. Такого лагідного вечора ще ніколи не було. Дух радіє…" — думка потонула їй у душі. Бабуся змовчала.

Насіювалися сутінки. Невидима пелена вкривала обличчя.

— Молоко! — прозвучав зворушливий жіночий голос, в якому озвалися ласка і тепло запрошення. Кликала Лесина мама.

Звившись, відірвавшись од землі, блиснувши в сутінках очицями, Діана кинулася до хвіртки. Знала слово "молоко" ліпше, ніж своє ім’я. Вчепившись лапами, хитала, відчиняла хвіртку…

Марта побігла. Несла молоко. Воно пахло вечором: літрова скляна баночка по самісінькі війця літнього вечора з шумкою піною. Собачка поривалася дівчинці до грудей, канючила молока.

А вранці, коли Марта спала, бабуся била Діану. Пещена пакосниця замучила курча, яке вже ходило без квочки.

Бабуся закопала курча, а коли оповідала внуці про пригоду, собачка стояла, уважно слухаючи. Розуміла, що їй дорікають, і намагалася збагнути — за що?

Марта понуро дивилася на Діану. Дівчинка начеб аж зараз помітила, яка її вихованка велика. Шерсть на ній уже не м’якенька, щетиниста, цупка. Зміцнів крижистий загривок, видовжилася морда, стали крутішими груди і сильними лапи. Хребет вилискує — сіро-чорний.

Курча своє — байдуже. Але з того ранку, як його загризено, дівчинка стала спостерігати, як Діана перемінюється. Хоч, здавалося, так само лащиться, перекидається, любить, щоб її, примовляючи ніжним словом, гладили, і сама прилягає, повзе животом, виявляючи відданість і вірність, та вже не подає свою праву лапу за виграшки, а стримано, мовби з почуттям поваги й солідності.

Щодня вона утверджувала свою незалежність. У її натурі озивалися інстинкти предків. У піднятих сторожких вухах, у ще сторожкіших очах, у всій постаті з’явилося щось хиже, невпокорене, підступне. Лежала й

сиділа з якоюсь ніби величністю. Не лише курчата, кури боялися потрапити їй на очі. А кішка з кошенятами обходили її десятою дорогою.

Своїх курей і курчат більше не займала. Не погавкувала навіть на своїх горобців, які мостилися під дахом хлівця. Дозволяла своїм горобцям цвірінькати з вишень, з бузку. Інколи вони всідалися на цинковий дашок буди-вулика — не перечила й тоді. Але сусідські кури й курчата, горобці із сусідських гнізд?! Спробували б!

Вона розпотрошила Лесиного півня, який злетів на бабусин паркан і надумався розкукурікатися на цілий куток. Стягла його з паркану. Зуби вп’ялися в шию. Бідолаха стріпнув, замахав крильми і повис з її пащеки. Міцно держала його.

Дівчинка перелякалася. А Діана геройськи стояла перед хвірткою з півнем у зубах. Марта боязко відчинила хвіртку, Діана гордо ступила на сусідське подвір’я, куди щоранку й щовечора супроводжувала Марту по молоко, дійшла до порога хати й випустила півня з пащеки. Не потребувала здобичі — нехай півень знає своє місце, нехай на паркан, який йому не належить, не злітає.

— Прив’язати сучку! Вона нам усіх курей пожере!

Куток збунтувався.

— Пограничная порода! Хіба я не казав? — підсипав жару дядько Петруньо.

Бабуся віддавала свого півня взамін, Лесина мама не хотіла про це й чути.

Марта обіймала Діану за шию, допитуючи її:

— Ну що ти наробила? Нащо? — Сіре наструнене звірятко, вже не звірятко, а молодесенька вівчарка, не опускала голови. Гни за шию — не зігнеш, якщо сама не захоче.

Вона лизнула дівчинці руку, й дівчинка сказала:

— Я не прив’яжу тебе. Нізащо!

Сіренька сприйняла це признання, позіхнувши. Показала міцні зуби.

Як і раніше, вони бігали в поле, у ліс, на ставок. Але собачка тепер не котилася, плентаючись позаду. Виступала попереду, зрідка оглядаючись. Вівчарка. Марта і Леся, хлоп’ята-вітрогони бігли за нею. Вона, здавалося, водила їх у поле, де вони збирали стигле колосся, вона супроводжувала їх у ліс, не боячись забиратися у самісіньку його гущу, де росли папоротники і де на світлих полянах вигрівалися мерехтливі метелики; вона вела їх купатися у ставку.

До Марти ніхто не смів ні торкнутися, ні навіть підійти — відразу: "Рр-р-и!.."

Інколи хтось чужий кидав собачці шматочок хліба, ласий кружечок ковбаски. Ніби й не бачила! І не чула нічийого голосу, як би він не бринів ласкаво. А щоб її хтось погладив? "Гр-р-ру!" — шкірилася.

Навіть і до Лесі ставилася по-своєму. Дозволяла дівчинці в шапочці темнявих кісок себе погладити, але, напевно, лише тому, що Марта з нею товаришувала. Єдиною її зверхницею була синьоока дівчинка. Вони розлучалися уночі. Діана всідалася під вікном, за яким Марта спала. Хіба розлучалися?

Її усе важче й важче ставало годувати. Залишків супу, каші, якихось там кісточок не вистачало. Дівчинка покрадьки віддавала сіренькій свої

порцій. Помиями вона нехтувала. Нюхнувши їх, відводила свою мордочку. Навіть і тоді, коли була голодна.

Так і не знала прив’язу. Росла, а її хижка мовби зменшувалася. Заходячи під дашок, вона згиналася, скарлючувалася, втискуючись досередини. Розвернувшись там, виставляла голову — голова була на цілий отвір.

— Ото бджола! — казала бабуся, дивлячись на буду-вулик.

Одного вечора потягло холодним вітром. Перевіяло, і западали легкі, але не теплі, а якісь озимнені сутінки.

— Висохло на картоплі бадилиння, — повела мову бабуся. — Минається літо… Скоро до школи…

Марта тісніше притиснулася на порозі до бабусі.

Діана сиділа навпроти них. Вони на порозі, вона на землі, а її голова вище їхніх колін.

Тепер у них тільки й мови, що про неї. Що з нею робити?

— Якби жив дідусь, — починала й тягла бабуся. — Він привозив би їй мотоциклом з бойні, чого б забагла…

Дівчинка дивилася на вівчарку, думала про велике місто, куди їй треба їхати. Серце стискалося — не забере із собою Діану, вона не поїде з нею. Тут буда-вулик, тут простір, а що там? Нічого. Мама на роботі, татко теж. Їй до школи. Дома нікого. Хто буде з Діаною? Де? Як? Ці запитання, мовчазні, а тому ще дошкульніші, терзали, мучили. Вони були страшні.

Про те, щоб Діану забрати із собою, і не заїкалася. Це виключалося повністю, як річ зрозуміла сама собою.

— Якби — вторувала за бабусею, як вторує струна струні, Марта й зітхала, маючи на думці те ж саме, що й бабуся: дідуся.

Вівчарка сиділа, погордливо стрижучи вухами. Не підсідала до них на поріг. Пильно, насторожено слухала уривчасту сумну мову. Чи розуміла, що ця балачка про неї? А ймовірно, тому й була такою уважною, що чекала, чим же ця мова-перемова закінчиться.

Слова падали, як бідкання. Бабуся й онука вимовляли їх з болем.

Вечори стали темніші. Бабуся і дівчинка не стільки перемовлялися словами, як блимливими поглядами: "Що ж робити?" — розуміючи одна одну в німій мовчанці. "Що ж робити?" — висіло перед ними сутінками. Вони начеб у темряві силяли нитку в голку і не могли засилити її в невидиме вушко.

Діана не ворушилася. Сиділа, дивилася на них відверто і просто. Її чисті очі ніби казали: "Я сиджу, я вірна вам", — заспокоювали їх обох.

Марта в усьому погоджувалася з бабусею: Діані нову буду? Але що буда? Така собака, що їй варити треба!

Дівчинка важко зворушувалася на порозі — вівчарка на ногах. Ще хоч мить побуде з дівчинкою, проведе в темряві по молоко, а вже потім усядеться під вікном, яке засиніє від екрана телевізора, й стане на чатах. Вікно погасне, вона чатуватиме Мартин сон. Довгий. На всю ніч.

А зранку сумний вечір забувався. День починався і минав, як і раніше, коли Діана була цуценям, собачкою. Удень вони знову були нерозлучні. А ввечері — поріг. Знову та ж мова. Важка, як доля, яку не об’їдеш конем. Неминуча, як темрява вечора.

Діану треба комусь віддати. Кому?

Не вона — сіре звірятко, а вони — люди — мусять з нею розлучитися. Бабусі не хочеться розлучатися. Дівчинці ще дужче не хочеться. Важко. Але що вдієш?.. Інакше не можна. Так воно показує.

Хто ж її візьме?

Онука й бабуся цим переймалися. Певно, що шкода собачки — веселого, розумного створіння…

Щойно дніло, молода вівчарка отиралася на порозі веранди, силкуючись відчинити двері лапами, мордою. Дівчинка, доніжуючись у ліжку, чула шарудіння і шерехи, але вдягатися барилася. Прислухалася, завмерши, затамувавши подих, сповнена очікування ще більшої радості. Скрипнувши, двері роз’їжджалися. Діана відчиняла їх і гавкала на веранду.

На цинковому, наче спотілому з роси дашку буди-вулика сиділи, понадувавшись, настовбурчені горобці. Не хотіли ні літати, ні цвірінькати: ситі, повні. Подвір’я починало дудніти від тупоту ніг, у повітрі зависав крик-гавкіт, але горобці спокійно сиділи, як і раніше.

Ще стояли сонячні дні, але роси довго не висихали. Густі, сиві й холодні.

Натупотівшись на подвір’ї, дівчинка й вівчарка бігли, куди їм заманеться. У потайні кутки садка, у хащі городу. Зарошувалися, що з них аж стікало. Раптом примовкали, сховавшись у бур’яні.

Марта ні з того, ні з сього мовби якось колисково заводила, що лучче було, лучче було не ходити… — пісню. Носик опускався, підборіддя тремтіло. Діана клала їй на коліна свою голову. Обоє були смішні,

особливо дівчинка, як буває смішною дитина, що наспівує зовсім недитяче.

Вівчарка в реп’яхах. Марта вибирала чіпкі реп’яхи з їжакуватої шерсті. Їй не до сміху! Лучче було, лучче було та й не знати… — співала-проказувала журно, гірко, невтішно.

На траві, на деревах довго не висихала роса, а над ставком у яскравому сонці не танув низький синьо-зрожевілий туманець. Ще його павутинням не розпрозорювалося марево, а вони пускалися купатися. Вода тепла, не охолонула за ніч.

Роздивившись на всі боки, вичекавши, поки промчать автомашини, плигом перетинали шалену вулицю-трасу. На ній страх небезпечно: так і пильнуй, щоб не втрапити під колеса. Кішки й дворняги через свою вайлувату безпечність нерідко тут гинуть або стають каліками.

Марта і Діана перебігали через асфальт одночасно. Далі глиняним узвозом і на греблю. Зупинялися на мості над шлюзом і слухали безугавне кипіння — шум води.

Купалися коло мосту або забиралися на інший берег, під Ясинець, де за дротяною сіткою било джерело і праворуч від нього під горою-посадкою бовваніли кущі терну. Туди тягнулися бакаюватою греблею, а так брав нетерпець ввійти у воду.

На ставку скидалася риба. Її ще не годували, і вона вигулювала. Гладеньке плесо здіймалося фонтанчиками, розходилися великі кола. Риба не голодна і не боязка. Скидається, жирує.

Дівчинка розкинула надувний матрац на моріжку, напомповує його "жабкою". Матрац роздувається — один бік синій, другий червоний. Вона не встигає скинути в горошину халатика, натягти на голову гумову шапочку, а з матраца з висвистом вилітає повітря. Діана зубами

повитягала кілочки. Вона любить купатися, але ніяк не може забути свого першого купання. Марта скупала її, коли в неї животик ну зовсім голопузився. Намилила шампунем, вимивала у вухах. Спека, що не продихнеш, а цуценя ловило дрижаки. Дівчинка закутала його рушником, зогрівала своїм тілом. Воно тремтіло, і Марта побоювалася, що собача простудиться. Якраз нагодився Микола-лікар. Він заборонив купати цуценя, поки животик не зашерститься. "А ще воно дрижить з ляку", — сказав він. Обійшлося, собачка не простудилася, але, й ставши вівчаркою, не забула давнє.

Дівчинка в самих біленьких трусиках знову стає ногою на "жабу". Діана не може заспокоїтися, гасає берегом, влягається, висолоплює язика, підкравшись, обережно хапає зубами Марту за ногу, мовби допомагає натискати на "жабку".

Матрац спускається на воду. Розставивши руки, заходить у воду дівчинка. А вівчарка метається берегом. Вона начеб справжній плавач — набирає розгону. Шубовсть! Марта пронизливо верещить. Роздався ставок, встали хвилі, забризкуючи голову, очі, плечі, груди, вона ще не встигла скупнутися, бризки такі неприємні, осоружні. Пірнає у воду, наздоганяє матраца і, вигулькнувши, всідається на ньому. Діана пливе до неї. Гребе лапами, морда поверх води, хвіст розпущений, як стерно. Дівчинка подає їй руку, а вона — лапу. Вмощується на матраці. Збиті хвилі відігнали його.

Кругом вода і сонце. Берег далеко. А вони сидять собі, як на синьому плавучому острівці. Вівчарка висолоплює язика. Задоволена. Та вона непосидюща. Тягнеться язиком до води. Синій острівець схитнувся — обоє під ним. Борсаються, бризкають водою, скидаються, як риба. Перекинувши матрац, вилізли на нього, погойдуються на червоному острівці, перепочивають, поки знову не попадають і їх не накриють збурені хвилі. Зі ставка й не виженеш: ловлять останні дні ясного літа, яке обмиває їх чистою водою.

Матрац-острівець неохоче причалює. Ще вернуться до нього. І не один раз. Дівчинка, пірнувши, розплющить на мить під водою очі: цікаво глянути, як живе вода, що там, у ній? А вівчарка, шубовснувши з розгону, попливе, подаватиме лапу — витягуй на пливун-острівець!

Щоб скоріше просохнути, Марта витерлася на березі рушником. Діана розставила лапи, стріпнулася. Високо сипонули бризки. Наче дощ, дивний дощ — знявся угору. Дощ — навпаки. Берег і ставок осяяла веселка. Дівчинка і вівчарка стояли в її брамі.

— Віддайте мені Діану… — сказав доглядач за ставком.

Своє прохання він висловив зніяковілим голосом, впрошуючи.

Вівчарка не просто йому подобалася, а була потрібна для діла. Десь-то він прочув, що вона не зможе жити в бабусі, що стара не дасть їй ради і що дівчинка, яка приїхала на канікули, не може забрати її з собою.

— Їй-бо, я її не зобиджатиму, — поклявся він, забожившись. І додав: — Слово честі! — А потім ще раз: — Їй-бо!

Його називали Севою, Севкою або Стівою — залежно від того, коли і як ставився до сільських рибалок.

Він молодий, але чомусь нахмурений: ознака суворості його посади. Засмаглий, аж чорний. Густий чуб лізе в очі, й не знати, які вони, що в них? На його грудях чорний польовий бінокль; Він не наводиться. Стіва добре бачить очима, але бінокль завжди у нього на грудях. Для авторитету.

Коли висловив своє прохання, Діана наблизилася до дівчинки. Сева-Севка-Стіва їй не сподобався. Але хіба вона могла це сказати?

Він пообіцяв хоч зараз нагодувати її м’ясом.

— Хочеш м’яса? — звертався до неї.— У сажалках форель. А форель знаєш чим годують? М’ясом. М’ясом і печінкою…

Вівчарка знала слово "м’ясо", як і "молоко". Сиділа коло Мартиних ніг і облизувалася.

Рушили греблею. Діана начеб вела дівчинку до джерела. Доглядач чвалав за ними.

Наближалися до сітчаної загорожі, Сева обігнав їх, вийняв ключа і відімкнув залізні ворота.

Діана мимоволі зупинилася. Стіва запрошував, кланяючись, розставивши руки. Коливнувся густий чуб — глянули відлиглі вологі очі.

Марта увійшла першою, а вівчарка за нею.

Береги сажалок скошені, і сажалки — як поналивані басейни. Над ними хата — вікна на всі боки. Під нею ні вишеньки, ні горішка, і хата аж потріскалася на сонці. Горою, терасами ліс — сосни з гігантськими кронами.

За хатою, у бік лісу, стоїть фургон-холодильник. Севка так і метнувся до нього, розчинив і, стоячи на приступці, почав запопадливо й хапливо кидати шматки м’яса.

Діана підхопила один, другий. Сподобалося. Сева усміхався.

Вона наковталася м’яса, і нею почало трусити. М’ясо морожене. Її повне черевце стало як холодильник. Отож Марті й Стіві довелося ласунку-ненажеру розтирати.

Звичайно, хоч м’яса тут було багато, але дівчинка не могла так відразу подарувати пестунку. Вони й назавтра прийшли до фургона-холодильника. Діана сама підступила до приступки. Сева заздалегідь розморозив м’ясо, очікував. Вхопивши порцію, вона сховалася під фургон-холодильник — єдине місце, де могла знайти затінок, і там обідала.

Потім Марта залишила її на три дні, щоб звикла. Ці дні минали дуже довго, тяглися, як сліпці.

Дівчинка постановила собі не ходити до джерела, не купатися ні коло мосту, ні під кущами.

А завбачливий Стіва взяв і прив’язав Діану. Але вона зірвалася з прив’язу, обірвавши ланцюжка. Він її ледве впіймав. Нізащо не далася б до рук, якби форельне господарство та не було обтягнуте густою сіткою. Їй довелося ночувати в комірчині.

Улюблена їжа — м’ясце — не смакувало. Стіва накидав його в комірчину, але шматочки так і лежали коло порога. Майбутній господар затурбувався. Він здогадався, що Діана сумує, і, щоб їй догодити, насмажив риби. В бабусі, у Марти вона їла рибу з кісточками, голови ковтала цілком. Сева припрошував — не понюхала. Вирішив прогуляти її, держачи на повідку.

Бабуся запевнювала онуку, що над сажалками собаці вестиметься не гірше, а ще ліпше, ніж у них, і раділа, що так склалося. То був найліпший вихід.

— Наша Діана буде, як у раю, — сказала вона.

Дівчинка примирювалася. Не ходила до джерела, на ставок. Не порушувала свого зароку.

Минав третій день розлуки. Марта не стрималася, подалася на греблю: із самісінького ранку чогось нило серце. Вона стала на мосту, схилилася на поручні й дивилася, як кипить і вирує вода.

Не бачила, як греблею замиготіло, не почула, як вищало, заливаючись. Дівчинка не встигла отямитися — вівчарка плигнула на неї, мало не збивши її з ніг. Поклала на груди лапи, прилипла мордочкою, тоскно заскімлила. А з її шиї звисав обірваний повідець.

Прибіг, задихавшись, Стіва.

— Я не міг її втримати! — вигукнув. — Побачила тебе, дівчинко, на мосту і як рвоне, як кинеться з усіх ніг! Не міг стримати — нізащо! — Й оповідав: — А я ж їй і вуса обстриг… Але брешуть, що ніби в собаки нюх у вусах. По-моєму, він і в собаки не лише в носі. У голові! — і стукнув себе по чолі.— В душі! — Приклав руку до грудей і видихнув: — Як у всіх нас…

Марта побачила, що в Діани обстрижено вуса, і безпорадно похитала головою.

Так і не вибула Діана три дні над сажалками. Ночувала третю ніч дома.

Дівчинці несила було відвести Діану над сажалки, до джерела. Коли її забрали, вбігла до хати, сховала обличчя у подушку й плачучи заснула.

На цей раз Стіва поводився розумніше. Не прив’язав вівчарку. Намагався завжди і скрізь бути з нею. Не зачиняв у комірчині, впустив до хати. Вони снідали, обідали і вечеряли з одного столу. Стіва їв м’ясо смажене або варене, а їй сире. Лише вона засумує, він давав цукерку.

Жилося Діані добре. Де ще так їй жилося б?

Настало останнє прощання. Напередодні від’їзду під вечір Марта навідалася до джерела. Коли йшла греблею, вівчарка її не помітила: сито розляглася під фургоном-холодильником, а її новий хазяїн сидів на приступці.

— Діано! — покликала вона, вступивши у прорвану сітку.

Вівчарку прожогом винесло з-під фургона-холодильника.

Вони спустилися до джерела. Постояли. Дівчинка напилася з долоні, Діана лизнула воду язиком. Постояли ще. Шумів Ясинець.

Марта верталася додому не греблею, а через форельне господарство. Обігнувши сажалку, пішла до воріт. Холодна джерельна сажалка зеленіла й голубіла. Косячками плавала, сріблячись, форель.

Діана не побігла, огинаючи сажалку. Вихопившись із Стівиних рук, а він обіймав її за шию, кинулася, шубовснула в крижану воду і пливла, пливла до дівчинки, виявляючи наостанку свою вірну відданість.

Вранці Марта поїхала. Над ставком зависав туман. Він лягав долиною. Заступав Городище. Не було видно річки, лісу. В купчатому сивому тумані чувся вихлюп хвиль і гомін дерев.

Бабуся залишилася сама.

У світлиці, де спала онука і де стояв телевізор, по вечорах не світилося. Бабуся обходилася кухнею і верандою. Осінь лихоманила роботою: встигнути, вихопити усе з городу до в’їдливої сльоти, до перших заморозків. Не до телевізора.

Викопано й звезено картоплю. Поскочувано під хлівець гарбузи. Запаковано на зиму вулики.

Вечори стали довгі. Можна й перепочити. Бабуся увімкнула телевізора. Щось латала, поблимувала очима в окулярах собі до рук, зрідка підіймаючи їх на екран. Телевізор тихо порипував. Бабуся не любила дзвінких голосів. Вона любила, щоб їй світилося, тому й почула, що під верандою щось товчеться.

"Мабуть, я не зачинила добре дверей, — подумала собі й проказала сама до себе: — Зі старістю я зробилася геть забудькуватою".

З шиттям у руках видибала на веранду. Двері зачинені, але за ними хтось не може вгомонитися.

Бабуся відчинила — Діана! Зраділа сіренькій, начеб побачила свою онуку. Давала їй їсти, але вона ні до чого не доторкнулася. Підіймала писок, щось понюхувала і ворушила вухами.

— Як же ти виросла! — хвалила її бабуся. — Той Севка, чи Сева, годить тобі. Ти в мене їсти не хочеш. А я й забула про тебе, дочко. Дякую, що провідала мене. А Марти нема. Не нюхай і не стрижи вухами. Чекай, дочко, нового літа…

Старенькій було і приємно, і радісно, що Діана завітала, угледівши вогник у вікні світлиці. Написала у велике місто внучці, хто у неї гостював.

А тим часом голубий вогник у світличному вікні, під яким колись сіренька чатувала Мартині сни, коштував їй життя.

Це сталося дуже просто. Хоч як добре було Діані над сажалками в рибовода й доглядача ставка, але довгими осінніми вечорами, щось пригадавши, вона бігла греблею, всідалася на обочині вулиці-траси навпроти бабусиної хати й терпеливо чекала: чи не засвітиться там, у вікні? Синій вогник нагадував їй, мабуть, очі дівчинки.

Якогось вечора у світлиці спалахнув екран телевізора. Сіренька якраз подрімувала, сумуючи, на обочині. Засвітилося, заголубіло вікно. Вона скочила, пускаючись через трасу, і втрапила під колеса шарабанистого самоскида.

Примчав Стіва. Узяв на руки, поніс у містечко до лікарні. Здохла. Бабуся про це внучці не написала.

Дівчинка й досі оповідає своїм шкільним друзям, дома про сіреньку, закінчуючи свої оповіді одним і тим же: "Чи впізнає мене Діана на нове літо?"

Вона назвала її ім’ям Латонської діви — богині місяця й полювання, покровительки жінок, з якою впольовували літо, самих себе та ще метеликів. Ото й уся дичина.

23

Густа молода трава.

24

Покривало.

25

Сильний вітер із снігом; хуртовина, завірюха.

26

Бджолині соти.